

СКОВРОДА

ЗНАННЯ / МИСТЕЦТВО / ПОЛІТИКА

#2 жовтень 2010

КОРПОРАТИВНО-ЕТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ І СПРОТИВ КАМПУСУ

КОРПОРАТИВНА ЕТИКА І ДУХ КАПІТАЛІЗМУ

Василь Черепанин

Сьогодні, в наші постполітичні часи, за умов домінування консенсусної постконфліктної моделі суспільства, все більшу роль відіграє моралізаторський дискурс: гарантія власної вищості зазвичай забезпечується шляхом морального осуду іншого. Як відзначала Шанталь Муфф, політика зараз «моралізується», розігрується в реєстрі моральності, що означає не те, що політика стала моральнішою, а те, що політичні антагонізми (праві / ліві) сьогодні формулюються в моральних категоріях («добро» проти «зла»)¹. Не дивно, що до морально-етичного словника охоче вдається не лише державна влада, а й влада університетська. Зокрема, адміністрація Києво-Могилянської академії, пропагуючи ідеал «корпоративного університету», періодично проявляє стурбованість «у справі корпоративної етики», іменує публічні дискусії в університеті «неетичними» або «неприпустимими з точки зору етики». В НАУКМА навіть створено безпрецедентний для університетського поля в Україні Комітет з етики, який кулуарно виносить певні «етичні» рішення, не повідомляючи і не запрошуючи на свої засідання співробітників університету, щодо яких ці рішення виносяться, тобто діє по відношенню до них, власне кажучи, неетично.

У визначенні самого терміну «корпоративна етика» щодо університетського контексту панує повний волюнтаризм: немає чітко артикульованого і зафіксованого семантичного ядра – його доводиться опосередковано реконструювати, оскільки в документах, які регулюють діяльність університету, все зводиться до загальних слів про «дотримання норм етики і моралі». Залишаючись невизначеним, поняття «корпоративної етики» відкриває широкий простір для інтерпретації, а отже, і відповідного його застосування. Як роз'яснила помічник президента НАУКМА з питань корпоративного управління Олена Третякова, корпоративну етику університету та взаємовідносини учасників навчального процесу «уточнюють і регулюють»: Лімська, Erfurtська, Сорбонська, Болонська, Гьотеборзька декларації, *Magna Charta*, Лісабонська і Саламанська конвенції, Празьке та Берлінське комюніке, Закон України «Про вищу освіту», Статут, Колективний договір, Правила внутрішнього розпорядку, Положення про навчання, Положення про студентське самоврядування, Положення про підрозділи, посадові інструкції, рішення Вченої ради, Рад факультетів і т.п. – тобто практично все, що спроможна видати бюрократична машина. Для студентів НАУКМА (вважається, що вони «приєднуються до корпорації») існує корпоративна угода, яку вони підписують добровільно-примусово, бо якщо не підписують (тобто «не беруть на себе обов'язки по відношенню до корпорації»), то не отримують деякі преференції (ряд додаткових послуг, диплом НАУКМА). Фактично відразу після зарахування студентам нав'язується бачення університету як корпорації як єдино легітимна оптика. А якщо студент/ка хоче брати на себе обов'язки щодо університету, але не як до корпорації? Чому університет – це саме корпорація? І навіщо корпоративному університету етика?

Те, що університет-корпорація стурбований «етичними» питаннями, насамперед означає, що він запроваджує бізнес-етику. Як свідчить всезнаючий інтернет-бог *Wikipedia*, корпоративна етика – це бізнес-етика.² Сьогодні «етичний дискурс» переживає бум популярності у бізнесі: корпоративна етика збільшує прибутки, складаються рейтинги найбільш етичних компаній світу, підкреслюється ключова роль етики для репутації бренду. Теперішні «корпоративні комсомольці» говорять про моральні дилеми бізнесу, лідерство і духовність, етику інженерії. В лютому 2010 р. в Нью-Йорку проводився Глобальний етичний саміт, головним посилком якого було «будьте етичними – і уникнете фінансової кризи». Корпоративне управління – це контроль за діями, спрямованими на зростання «корпоративних цінностей», духу згуртованості в колективі, підтримку стратегії та пріоритетів

адміністрації. Якщо університет – це корпорація, то чи означає це, що всі дії в його межах мають бути «корпоративними», тобто спрямованими на підтримку адміністрації? І чи можливі некорпоративні дії в університеті-корпорації?

З іншого боку, сьогодні державою призначаються «національні комісії з моралі / етики», з «морально-справедливих» міркувань ведуться сучасні війни. Як писав Ален Бадью, етика є різновидом набожного дискурсу: будь-яка спроба покласти в основу думки та дії етику по суті релігійна.³ Тобто в соціально-політичному контексті йдеться про релігійний ренесанс в суспільстві пізнього капіталізму як частину неоконсервативного повороту. Етична ідеологія сьогодні доповнює беззаперечне домінування економіки – за словами Бадью, етика цементує покірність економічній необхідності⁴, в т.ч. і в університеті: аргумент «від (економічної) неминучості» (Міхалі Маяцький⁵) популярний в західній ідеології, зокрема, освітній. Так званий Болонський процес – це правий поворот в освіті: комерціалізація, обмеження академічних свобод, підкорення університету економічній логіці прикриваються корпоративною етикою. Те, що посада «помічник президента з питань корпоративного управління» з'явилася із приходом на посаду президента НАУКМА Сергія Квіта, свідчить про головний поворот у політиці адміністрації, є відповіддю на питання, а що ж саме змінилося в Академії з її новим президентом. До речі, два екс-кандидати на посаду президента НАУКМА – Сергій Квіт і Володимир Моренець (зараз віцепрезидент з науково-навчальних студій) – чітко уособлюють дві головні сили в Україні, які проводять Болонську освітню реформу (що б під цим в кожному випадку не розумілося): Квіт – молодий, активний, динамічний неоліберальний лідер, гарячий прихильник Болонського процесу і «передових освітніх технологій», та Моренець, який узгоджує «болонські» вимоги Міністерства освіти з науково-навчальним процесом в Академії.

На 19 сесії Академічної конференції НАУКМА 7 квітня 2010 р. президент Сергій Квіт, підбиваючи підсумки за минулий рік, окреслив зовнішні та внутрішні загрози і недоліки в роботі Академії. Серед зовнішніх він згадав лише одну – призначення Табачника міністром освіти та науки. Тут варто зазначити, що посилення на зовнішнього ворога (міністр освіти, несприятлива політика держави) служить для адміністрації університету «етичним» аргументом проти критики зсередини, щоб не порушувати негласне табу «не виносити сміття з хати». Внутрішнім загрозам Сергій Квіт приділив набагато більше уваги, виділивши з них три. По-перше, дискусії в Академії, на думку президента НАУКМА, повинні бути толерантніші, не треба «вихлюпувати емоції назовні і в пресу», бо «такі форми дискусій зневажають етичні норми». По-друге, невічливість студентів – хоча тут треба згадати і про аналогічну поведінку деяких викладачів та працівників Академії, особливо по відношенню до студентів, яка, на жаль, не рідше трапляється, ніж невічливість студентів. І по-третє, «брутальний» побут в гуртожитках.

Це, власне, – картина основних острахів та побоювань вищої ланки менеджменту НАУКМА – емоційність, невічливість, брутальність, які оголошуються «неетичними» без з'ясування і вирішення їхніх соціальних причин. Очевидно, адміністративна політика Академії націлена на прямо протилежне, прагнучи не «емоційних дискусій», а спокою, не невічливості, а поваги, не брутальності, а порядку. Спокій, повага, порядок – це і є формула «корпоративної етики» університету. Спокій, повага, порядок – ось ідеологія теперішньої адміністрації Академії (що своєю спрямованістю на *status quo* нагадує програму Саркозі «робота, сім'я, Батьківщина»). Конфліктні ситуації трактуються керівництвом НАУКМА однозначно: «етичні заклики» покликані піддати публічному остракізму і дисциплінувати викладачів чи співробітників з альтернативною позицією та баченням Академії. Корпоративна ети-

ка, таким чином, означає мовчання про те, що не хоче чути начальство. Університетська політика за принципом «неугодний – значить неетичний» свідчить про боязнь відкритого обговорення та розв'язання проблем і тільки глибоко їх закопує, поставивши протокольну печатку на етичному сертифікаті якості.

Отож, етична ідеологія стає дискурсом університету. Як зазначав Славој Жижек, дискурс Університету висловлюється з позиції «нейтрального» знання, хоча його істиною є, звісно ж, влада: він видає своє владне політичне рішення за «правила науки», «об'єктивні закони знання».⁶ Згідно з формулою бюрократії, «такі, як ви, нічого не тямлять, а для того є адміністрація – щоб тямити». Крістофер Леш точно відмітив, як корпоративний контроль шкодить вищій освіті, плекаючи одержимість кількісними методами, що руйнує суспільно-гуманітарні науки, і роздуваючи адміністративний апарат.⁷ Ми переживаємо жорсткий відкат до Середньовіччя, коли університети будувалися як магазини знань, як купецькі об'єднання, що торгують знанням. Корпоративність – це ознака середньовічної форми мислення, що визначає людину через станове чи кастове приналежність. Корпоративна етика – це етика каст, вікового чи соціального стану, тобто принципово часткова, партикулярна: якщо вона працює в певній групі / касті / спільноті / корпорації, то вже не працюватиме в іншій групі / касті / спільноті / корпорації. При такому підході про універсальну етичну вимогу, яка байдужа до відмінностей, а для всіх одна і та ж, доводиться забути. Корпоративна етика, що визначається належністю до цеху, – це етика партикулярного колективу, тобто кланова свідомість.

Іменування університету корпорацією означає перетворення його на бізнес-клан, цнотливо прикритий етичним фіговим листком. Діна Хапаєва влучно зауважила, що соціальна тканина сьогодні в різних сферах суспільства організовується у клани, коли особиста відданість босові є найефективнішою гарантією захисту своїх прав.⁸ Якщо концтабір, за визначенням Джорджо Агамбена, – це політичний номос сучасності, то клан – це соціальний номос сьогодні. Тепер ми все частіше чуємо, що викладачі мають шукати для університету гроші, фактично – приносити прибуток. Таку економізацію університетів і покликана обслуговувати корпоративна етика. У своїй статті «Алгоритм університетського розвитку» у збірці «Університетська автономія» Сергій Квіт багато уваги приділяє розгляду університетів крізь призму «максимальної орієнтованості на потреби споживачів» та «набуття студентами статусу клієнтів».⁹ Отже, йдеться про освітній сервіс, ми говоримо про етику освітнього сервісу – етику як служанку економіки. В іншій статті з цієї збірки проректор з навчальної роботи Українського католицького університету Тарас Добко відверто розкриває «етичну схему»: етичні та корпоративні цінності творять академічну культуру, яка є елементом університетського менеджменту.¹⁰ Тобто корпоративна етика існує для того, щоб легше було управляти, етичні правила потрібні для більшої слухняності колективу.

Саме тому й приймаються кодекси корпоративної етики в університетах – всі вони дуже схожі, часто дослівно повторюються цілими абзацами, бо клепаються з однієї матриці. Їхня специфіка полягає в тому, що такі зводи моральних норм не мають юридичної сили, а призначені для однозначного опису того, «что такое хорошо, что такое плохо». Для аналізу ми залучили доступні в інтернет-мережі кодекси корпоративної етики пострадянських університетів, зокрема: Дніпропетровського університету економіки та права,¹¹ Південного федерального університету Росії,¹² Тюменського державного університету,¹³ Кубанського державного технологічного університету,¹⁴ Московського державного університету ім. М.В.Ломоносова.¹⁵ Практично у всіх етичних кодексах є пункти про «зобов'язання утримуватися від будь-якої діяльності, якщо вона суперечить або не збігається з інтересами університету», чи «не вести діяльності, що ставить під сумнів високий моральний статус студента», «не робити непередбачених заяв», причому, як твердить Етичний кодекс МГУ, його «норми поширюються і на ті дії за межами університету, які підіривають авторитет університету». Яка саме діяльність «шко-

дить інтересам університету» чи «ставить під сумнів високий моральний статус студента», які заяви вважаються «непродуманими», залишається невизначеним. Скажімо, якщо викладачі і студенти відстоюють свої права перед адміністрацією, то чи є це основою для санкцій? Більше того, працівник університету, як гласить Кодекс корпоративної культури Тюменського університету, «в професійній діяльності співвідносить свою індивідуальну місію з корпоративною», а «корпоративні цінності стають його особистими переконаннями» (sic!). Етичні кодекси також пропагують «морально здоровий спосіб життя» і «тітко регулюють зовнішній вигляд викладача та студента, оскільки це «основа іміджу університету»: потрібно носити «консервативний і стриманий діловий одяг», уникати «яскравих та зухвалих кольорів» і «деталей, які підкреслюють приналежність до субкультури», забороняється знаходитися в університеті у шортах чи спортивному одязі, а «жінкам не слід носити короткі спідниці, помітні прикраси, одяг, що відкриває спину, плечі і живіт, прозорий чи декольтований». Тут вже йдеться не про університетські, а, радше, про церковні правила: як бачимо, «паранджа» є сексуальною логікою корпоративної етики. І, звісно, етичні кодекси хором забороняють куріння як «неетичне». Порушення норм етичного кодексу «засуджується громадською думкою колективу університету», але «у випадку особливо серйозних порушень можуть застосовуватися адміністра-

тивні санкції аж до виключення студентів та звільнення співробітників». Як пишуть у своєму аналізі Етичного кодексу МГУ представники ініціативної групи студентів, аспірантів та співробітників цього університету, в нормативних документах розмиті формулювання зазвичай використовуються, щоб щось заборонити, причому прямо конкретизувати (на зразок «заборонена критика дій адміністрації університету») соромно: дискурсивна нечіткість означає не те, що етичний кодекс не працюватиме, а що він діятиме вибірково, коли треба буде вплинути на «незручних» людей.¹⁶ На противагу етичній ідеології корпоративного капіталізму, якщо й виробляти етику для університету, то базуватися вона має на свободі та колегіальності, щоб захищати автономію академічної спільноти від втручання як державної, так і релігійної влади. Корпоративна етика можлива там, де правлять Бог і Капітал, де керує бос – це ієрархічна етика, яка може бути в закритому акціонерному товаристві, але не в університеті. Етика університету – це етика солідарності насамперед викладачів і студентів, бо університет існує не заради адміністрації чи бібліотеки, а щоб для студентсько-викладацького колективу, який і є *corpus*’ом, тілом, власне, корпорацією університету, було місце, в якому і тільки в ньому, буквально «в цих стінах», можливий певний тип спілкування та розмірковування. Університет – публічний, а не корпоративний, в ньому не може бути корпоративної етики, бо

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ЕТИКЕТКА

Назарій Совсун

Впродовж кількох останніх десятиліть поняття «етика» та «мораль» здійснили шалене «кар’єрне зростання» на Заході. Світ, як пише Бадью, поринув в «етичний ступор», відбулась інтелектуальна контрреволюція, що прийняла форму морального тероризму. Україна не є винятком з цієї ситуації, найгучнішим доказом чого є робота Нацкомісії з питань захисту суспільної моралі чи недавні проведення Національного конгресу з біоетики. Звичайно, колективної етики немає, адже вона може існувати лише на індивідуальному рівні. Створення ж образу такої етики є нічим іншим, ніж накладанням ідеології невеликої, здебільшого консервативної частини суспільства на всіх його представників. Синхронно з державним рівнем «етична епідемія» поширюється і на нижчі щаблі суспільства, де їй часто вдається залишитись непоміченою. В освітньому контексті маємо справу з впровадженням християнської етики в світських школах, а також корпоративної етики в університеті, котра насправді є дуже близькою до християнської. Найсвіжішим прикладом наступу моралізаторства в Києво-Могилянській Академії є включення до нової редакції Статуту Академії обов’язку студентів та викладачів «дотримуватись законодавства, етичних та моральних норм поведінки». Як виявилось, для багатьох є неочевидним постулат, що дотримання законодавства – це обов’язок всіх громадян, а поняття моралі та етики не можуть визначатися законодавчо. Спроба пояснити недоречність цієї норми та вимога виключити його з нової редакції Статуту Могилянки на Вченій Раді стикнулася із закидом у «нерозумінні філософії Статуту». З «філософією» тут відбувається те саме, що й з етикою: вона постає як слово-лакуна, що тисне своїм авторитетом та безпелаяційністю, на яке зручно послатись, коли не вистачає аргументації. Разом з цим, можливість не лише не розуміти, але й не підтримувати запропонованої згори «філософії» студентами та викладачами навіть не обговорюється – сучасний владний дискурс Могилянки не передбачає заперечень та антагонізмів. Причому справа навіть не в самому президенті Академії – проблема, радше, полягає у тому, що доведена до крайнощів бюрократично-інституційна логіка переростає в логіку феодальну. Іншими словами, університет ділиться на складові, кожну з яких очолює свій правитель, що диктує свої умови. Прикладом тут може слугувати бібліотека, керівництво якої намагається залучити якомога більше території і повністю визначати політику її використання. Побачити це можна в коридорі колишнього Центру сучасного мистецтва, який раніше використовувався як виставковий простір, а зараз перетворений на читальну залу. Консенсусною ланкою, що об’єднує загальну адміністративну

структуру, є корпоративна етика, чи, точніше, етикетка, маска, що дозволяє могилянським «феодалам» прикритись та відкинути критичні тенденції, які так чи інакше загрожують владному *status quo*. Саме тому апеляції до етичності лунають тоді, коли необхідно деполітизувати гостру ситуацію, перевести її у вигідне для бюрократії русло. Посилення морально-етичного словника в Академії синхронне з поворотом її політики праворуч. Політичні питання всередині університету, на які звертає увагу адміністрація, є відверто односторонніми та, в цілому, можуть бути зведеними до проблем із «україномисленням», за виразом президента Сергія Квіти, серед студентів. Через посилену увагу до цього питання зрідка запрошуваним російськомовним дослідникам доводиться переходити на англійську, як це було з Сергієм Аверінцевим, в гіршому ж випадку від їхніх лекцій відмовляються, як це сталося з провідним американським дослідником сучасних медіа Львом Мановичем, навіть попри запропонований український переклад. Консервативна налаштованість адміністрації негативно впливає й на інші сфери, зокрема на виставкову діяльність. Як приклад можна навести перетворення великого простору поварні та колишньої церкви Бориса і Гліба, котрий міг би використовуватись у живий та публічний спосіб, на мавзолей слави Помаранчевої революції під назвою «Музей української звятяги» з підкресленим кічевим несмаком, де знайшлося місце і для поролонового янгола, і для помаранчевих ікон, і для совкового стенду з фотографіями. Цією ж логікою, очевидно, користувалась адміністрація при перенесенні соціально-критичної виставки «Судовий експеримент» в галереях Староакадемічного корпусу на користь виставки «Срібні царські ворота іконостасу Софійського собору у Києві». Логіка консенсусу завжди передбачає виключення із нього, і в Могилянці ними стають ті, хто не вписується у продиктовані адміністрацією ідеологічні рамки: із загальної структури «корпо-

це не партикулярний, а суспільний простір, в якому мислиться саме суспільство та його альтернативні варіанти, – сьогодні це чи не єдиний локус, де про це можуть відбуватися дискусії. Саме тому корпоративна етика є шкідливою для університету.

1 Chantal Mouffe. Politycznosc. Przewodnik Krytyki Politycznej. Warszawa: Krytyka Polityczna, 2008, s. 91.
2 http://en.wikipedia.org/wiki/Business_ethics.
3 Бадью А. Этика: Очерк о сознании Зла. СПб.: Машина, 2006, с. 42.
4 Там само, с. 52.
5 Маяцкий М. От Болоньи до Болоньи, или Тупиковый процесс // Пушкин. Русский журнал о книгах, 2009, № 2, с. 23-26.
6 Жижек С. Ирак: История про чайник. М.: Праксис, 2004, с. 168-169.
7 Лэш К. Восстание элит и предательство демократии. М.: Логос, Прогресс, 2002, с. 154.
8 Хапаева Д. Готическое общество: морфология кошмара. М.: НЛО, 2008, с. 127.
9 Квіт С. Алгоритм університетського розвитку // Дух і Літера, № 19. Університетська автономія: спеціальний випуск. К.: Дух і Літера, 2008, с. 16.
10 Добко Т. Академічна культура як необхідна передумова ефективного управління сучасним університетом в умовах автономії // Там само, с. 94.
11 <http://www.duep.edu/section/student/first-year-student-codeks/codeks-6/uk.html>.
12 <http://sfedu.ru/docs/discus/2.doc>.
13 <http://www.utmn.ru/news/2092>.
14 <http://kubstu.ru/?uid=010063>.
15 <http://www.dmr2.ru/all/msu/ekodeks.pdf>.
16 <http://igmsu.org/index.php?itemid=23>.

рації» випали активісти, зокрема студентська профспілка «Пряма дія». Яскравий приклад цього стався в розпал минулорічних університетських реформуваль, коли представники профспілки та Студентської колегії мали зустріч з президентом Академії – тоді члену профспілки в кабінет зайти не дозволили. Як пояснив представникам СК президент, причина в тому, що він колись боровся проти ідей, за які зараз виступають «ці маоїсти». Показовою є також заява директора Культурно-мистецького центру НаУКМА Миколи Вержбицького про те, що за показами «Прямої дії» в кіноklubі стоїть «політична акція, що суперечить корпоративній етиці НаУКМА». Ймовірно, одним із найголовніших успіхів союзу студентів, викладачів та аспірантів є (нехай і не остаточна) перемога у «справі Івашини». Завдяки ній стало очевидно, що, з одного боку, такий союз може протистояти кулуарним (корпоративним) рішенням адміністрації, і, з іншого, що ситуація, коли рівень викладача визначається папірцем, є неадекватною. До цього союзу долучаються і сучасні митці, від активності яких великою мірою залежить набуття більшої ваги суспільного простору університету, особливо зважаючи на травматичне сприйняття адміністрацією публічної критики. Тут варто згадати історію, яка трапилася після появи рекламного графіті діджея *Jerome* на зовнішній стіні «Музею української звятяги». Тоді його керівник Тетяна Люта розпізнала в малюнку одного з деканів («ворога маргіналів», за її словами), приплівши до його появи двох викладачів культурології, Центр візуальної культури та його «посіпак». Дивні фантазії керівників «служб» непоодинокі – в іншому випадку корпоративне несвідоме, ймовірно, сприйнявши за докір плакати художника Нікіти Кадана, спрямовані проти насильства правоохоронних органів, матеріалізувало свій страх та незадоволення через коменданта, котра взяла на себе обов’язки нацкомісії з моралі, кваліфікувавши роботи як «непристойні» й наказавши охороні їх зірвати. Це свідчить про те, що мистецькі інтервенції та візуальна критика попадають в найслабші місця бюрократичної машини, відтак потрібно розширювати їх застосування на весь університетський кампус. В цілому зміни в університеті – це звичайний процес. Але якщо дивізом В’ячеслава Брюховецького та Академії загалом був «Час плинний, Києво-Могилянська академія вічна», то нинішня адміністрація, схоже, розуміє його доволі специфічно: «Студенти і викладачі плинні, Могилянська корпорація вічна». Замість йти шляхом адміністрування, тобто організації навчально-наукового процесу для студентів та викладачів, створення придатної атмосфери для їхнього розвитку, пішли шляхом керування – обмеження, консерватизація та зменшення публічності у вирішенні важливих для університетської спільноти питань. І попри те, що адміністрація і далі намагається переконати, що саме вона є Могилянкою, наявний консенсус слабшає, наштотуючись на опір. А відтак зірвати етикетку корпорації, під яку намагаються сховати університет, можна і потрібно.

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА КОРПОРАЦІЯ ТА КИЄВО-БОЛОНСЬКА АКАДЕМІЯ

Анна Кравець

НаУКМА як інституція дедалі активніше мислить себе в корпоративних термінах. Останніми роками пожвавилась політика «корпоративної етики», котра претендує бути фундаментом для побудови ділових стосунків між адміністрацією та академічними інституціями, визначає стиль роботи зі студентами. Взагалі, двотисячні багаті на впровадження до різних дискурсивних систем інноваційних фраз та концептів зі словника менеджменту. Жіль Дельоз пов’язує із сучасністю ту ганебну, на його думку, стадію, коли концепт перекоchoує із філософії у професійно-комерційній сфері, що виливається у підміну критики збутом.¹ При цьому він стає «абсолютним провалом думки», не-концептом, маркетинговим ходом, який використовується, коли бракує аргументів, але потрібно паралізувати щось, що заважає – як фантастичний *superpower*: накинати сіті корпоративної етики, щоб

спокійно вести справи. Адже символічне навантаження, яке входить до етичного «щита», начебто перекидає можливість побачити умовність, відносність цього наповнення і право його оскаржувати – в результаті абсолютно неадекватні речі виглядають нормальними. У спілкуванні з адміністрацією КМА корпоративна етика часто зводиться до (дослівно) «бажання ПОЧУТИ один одного», що насправді є диктовкою з позиції влади: «слухай, що я кажу». Разом з тим корпоративність забезпечує натуралізовану ринкову логіку, яка є априорі домінантною, ніби вже й невидимою ниткою, адже передбачається, що «освіта є товар». Відповідно, у такій розстановці сил спостерігаємо відсутність якоїсь «спільної справи» університету, певної прогресивної освітньої максими – сучасної, авторефлексивної, здатної до концептуальних глибоких оновлень – тоді як у місці цієї відсут-

ності стають інші, подека абсурдні пріоритети. Діру заповнюють із резервів легітимації – пошуками ідентичності і безсоромним популізмом. За прикладом можна звернутись до сторінки «Призначення та місія» на сайті НаУКМА, де підкреслюється повага до культурних традицій Академії, довіра одне до одного та до здібностей і намірів кожного, дотримання високих стандартів, утримання найкращих людей на кожній посаді. Попри весь могилянський пафос та претензії на статус найдемократичнішого університету, політика Академії у підході до викладання говорить за себе: кожен викладає, як може – чи не може. На жаль, університет в Україні ще не вийшов з бюрократичного мезозою, щоб надавати перевагу професіоналізмові викладачів, оскільки, як мінімум, якісні західні дипломи та відповідна підготовка не знаходять механізму своєї реалізації через їхню невиз-

ВІЗУАЛЬНІ ЗНАКИ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ПРОБЛЕМ

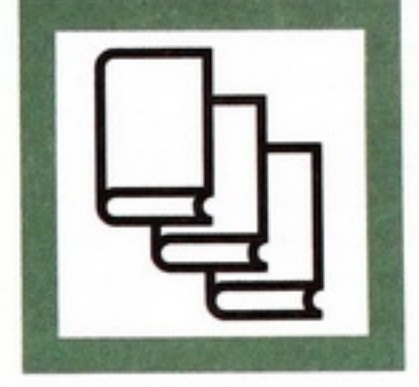
СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТУ МАЄ БУТИ ПУБЛІЧНОЮ І ВИСТАВЛЕНОЮ НА ОБГОВОРЕННЯ ВСІХ УЧАСНИКІВ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОДНАКОВОГО ПІДХОДУ ДО ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ БЕЗ ПОДІЛУ НА ШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ І СУМІСНИКІВ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КУРСІВ НА ОБОВ'ЯЗКОВІ І ВИБІРКОВІ

ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ГОДИН У НАВАНТАЖЕННІ НА КВАЛІФІКАЦІЙНІ ТА КУРСОВІ РОБОТИ І ВІДМОВА ВІД ПРАКТИКИ БЕЗОПЛАТНОГО РЕЦЕНЗУВАННЯ БАКАЛАВРСЬКИХ І МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ

ВИЗНАЧЕННЯ НАВАНТАЖЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ, ЯКЕ БУДЕ ВРАХОВУВАТИ КІЛЬКІСТЬ ВИКЛАДАЦЬКИХ АУДИТОРНИХ ГОДИН, ЩО ОПЛАЧУВАТИМУТЬСЯ ВІДПОВІДНО ДО ШКАЛИ МОН, ТА ГОДИН, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО БУДУТЬ ОПЛАЧУВАТИСЯ З ФОНДУ РОЗВИТКУ НАУКМА

ПРІОРИТЕТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЖИТЛОМ ВИКЛАДАЧІВ, ЯКІ ТОГО ПОТРЕБУЮТЬ, ТА МІСЦЯМИ У ГУРТОЖИТКАХ СТУДЕНТІВ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ У НАУКМА НАУКОВЦІВ ІЗ ЗАХІДНИМИ СТУПЕНЯМИ ІЗ НАУКОВЦЯМИ З УКРАЇНСЬКИМИ СТУПЕНЯМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМАХ ВИКЛАДАЧІВ БЕЗ СТУПЕНЯ

ГАРАНТУВАННЯ ПРОЗОРОЇ І ПУБЛІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКМА

ПОСЛІДОВНЕ ВІДСТОЮВАННЯ АКАДЕМІЄЮ ВИСОКИХ НАУКОВИХ СТАНДАРТІВ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ПУБЛІЧНУ КРИТИКУ ПРОПОНОВАНИХ ВАКОМ ПРАВИЛ

ЗУПИНЕННЯ КЛЕРИКАЛІЗАЦІЇ НАУКМА – ЖОДНОГО БУДІВНИЦТВА НОВИХ ЦЕРКОВ, СОБОРІВ ЧИ ПРИМІЩЕНЬ РЕЛІГІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТУ, А ТАКОЖ РОЗ'ЯСНЕННЯ СТАТУСУ ДВОХ УЖЕ НАЯВНИХ ХРАМІВ НА ТЕРИТОРІЇ НАУКМА

ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВІЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ, СКАСУВАННЯ КОМПІТЕТУ З ЕТИКИ В НАУКМА

ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО КАМПУСУ НА ІСТОРИЧНІЙ ТЕРИТОРІЇ КІЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ТА ВІДМОВА ВІД ЙОГО ПЕРЕНЕСЕННЯ У ВОРЗЕЛЬ

ВІЛЬНИЙ ВХІД НА ТЕРИТОРІЮ УНІВЕРСИТЕТУ ВИКЛАДАЧАМ ТА СТУДЕНТАМ 7 ДНІВ НА ТИЖДЕНЬ ДО 22 ГОД.

ВИДІЛЕННЯ МІСЦЬ ДЛЯ ПАЛІННЯ

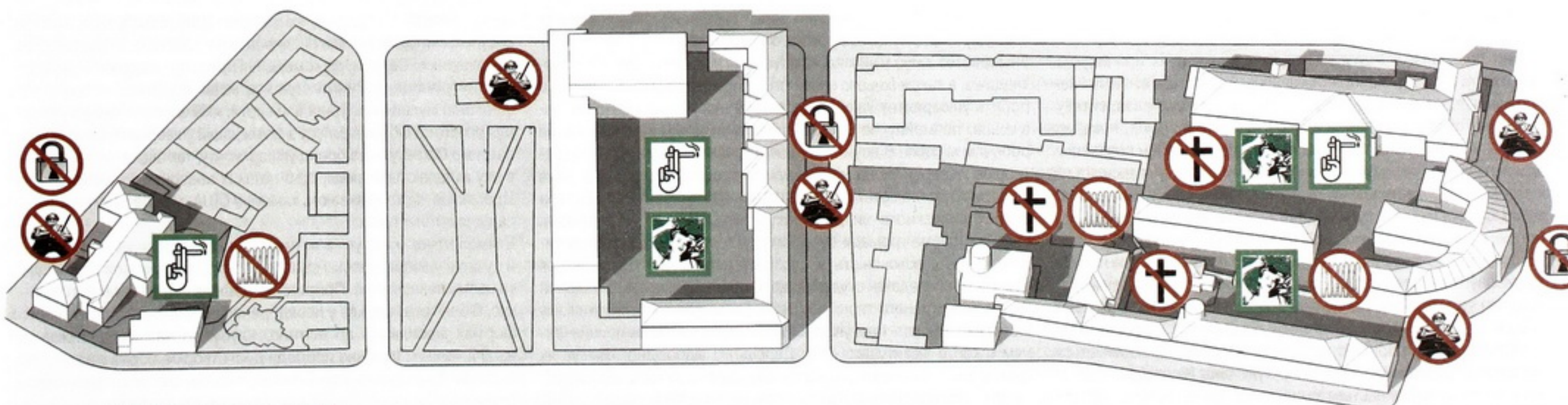
ВІЛЬНИЙ ПРОХІД ПО ВСЬОМУ КАМПУСУ БЕЗ ПАРКАНІВ І ЗАГОРОЖ

ВИКОРИСТАННЯ ГАЛЯВИН ДЛЯ РЕКРЕАЦІЇ

ТАКОВНІСТЬ ПОВЕДІНКИ ОХОРОНИ, ЯКА МАЄ ОХОРОНЯТИ, А НЕ ПЕРЕВІРЯТИ ДОКУМЕНТИ

КАМПУС НАУКМА

нання місцевою бюрократією. Науковці в Україні змушені підлаштовуватися під вимоги ВАКу і вигадувати неможливі алгоритми вирішення ситуації, намагаючись лагодити помилки у системі лабіринтів. Усі ці парадокси з науковими ступенями, де бюрoлогіка паразитично підлаштовує усе під себе, узгоджуються з формулою: ВАК + КМА+ МОН = «Києво-Болонська академія». Неологізм «Києво-Болонська академія» позначає студентсько-викладацьку реакцію на зміни в НаУКМА та рефлексію стосовно цих процесів в академічному колі – серія публічних дискусій, проведених протягом 2010 р., які розглядали цю ситуацію з різних ракурсів. У ширшому контексті йшлося про недолугий характер впровадження «Болонї» в українських університетах, а також про «болонізацію» Європи. Болонський «процес» – формулювання з відсилкою в нескінченність, його мрією є по суті недосяжна ідея «мобільності» (товарів / людей / послуг, відтак і освіти), підлаштування усіх курсів під єдину кредитну систему, щоб можна було подорожувати по університетах, надовго не затримуючись. Така версія добре працює для дуже низького відсотка, приміром, Маяцький наводить 4%.² Тим часом у кожній країні болонські зміни впроваджуються на свій лад, під цим ярликом просувають реформи, які не мають жодного відношення до офіційних документів Болонського процесу. Зокрема, підвищення плати за навчання та введення «плати за додаткові послуги» суперечить болонському припису «*education is a public good*». В Україні спостерігаємо живе публічне обговорення болонізації, оскільки, з огляду на скарги з різних університетів, вона досить жорстко розбиває навчальний процес, не згладжуючи неузгодження старої / нової системи.

Перша акція проекту «Києво-Болонська академія» була свого роду *call for action*, мобілізацією студентсько-викладацьких сил та активних університетських об'єднань для миттєвої реакції на прийняті в Могилянці адміністративні постанови. Рішення були спрямовані на задоволення вимог міністерства у переході на ЕКТС, що передбачало повну зміну навчального плану НаУКМА,

суттєве (і абсурдне) переформатування викладацьких курсів, зміну часових проміжків навчального року з триместрів на семестри і безліч з тим пов'язаних неузгодженостей, виправляти які не було часу. До прикладу, серед кількох варіантів переходу був план, за яким студенти мали б іспитову сесію після канікул, тобто прямо перед початком нового семестру. Зустріч 5 лютого 2010 р. зробила ці зміни предметом широкого обговорення, виходячи з якого на базі Студентської колегії, Центру візуальної культури та студентської профспілки «Пряма дія» в Академії було організовано викладацько-студентський референдум. За його результатами адміністрація ухвалила найприйнятніший для більшості варіант зміни навчального плану. Хоча показовим є той факт, що питання референдуму виходили з неможливості уникнути міністерських вимог. Мова вже не йшла про те, як залишити могилянські триместри, які влаштовували більшість, а як зберегти основні переваги попередньої системи, перейшовши до семестрів. Несподіванкою стало те, що незначна кількість викладачів, які солідаризувалися на акціях зі студентами, зазнали тиску з боку адміністрації. Студентство бурхливо піднялось на захист викладача, котрому загрожувало не продовження контракту для курсів на магістратурі, де він викладав 14 років. Це вилилось у «справу Івашини» та закріплення «студентсько-викладацького симбіозу», що склався на тлі усіх подій.

Низка акцій «Києво-Болонської академії» була реплікою на протестні акції *Bologna Burns!*, що проходили по Європі, позначаючи невдоволення студентства з приводу комерціалізації, турифікації освіти, втрати ролі знання – на загальноосвітньому тлі студентських захоплень університетів, страйків проти неоліберальних освітніх реформ. Студенти Загребського університету сформулювали це так: «Ми домагаємося вільної, безкоштовної, доступної для всіх освіти, так само як і суспільства, здатного це забезпечити».³ Протягом наступних місяців в рамках проекту «Києво-Болонська академія» в Центрі візуальної культури пройшли критичні обговорення та конференція «Що таке універси-

тет?». Академічна спільнота ініціювала публічний розгляд освітніх проблем в Україні – питання університетської автономії та характерних рис функціонування студентського самоврядування. Університетська автономія, яка є одним із пунктів болонських декларацій і на яку претендує КМА, передбачає, зокрема, самостійне визнання в університеті докторських ступенів. Але в остаточній редакції МОН до цієї формули додали: «за погодженням з МОН і ВАК», нівелюючи цей пункт. Специфічна ж ситуація зі студентським самоврядуванням полягає у тому, що всеукраїнський рівень такого студентського об'єднання виявляється зрештою передвиборчим проектом, створеним для піару певних політичних сил.

Враховуючи ситуацію гострої необхідності осмислення викладачами та студентами своїх умов виробництва, було розкрито комплекс проблем організації університетського побуту, освітніх принципів у державі, врешті, проблем пострадянських університетів та гуманітарних наук, які від болонських приписів втрачають свої істотні риси. Орієнтоване на «культуру усного слова», семінарську роботу з текстами, гуманітарне знання в «епоху Болонї» змушене переводитись у модулі, кількості, тобто макдональдизуватися, ставати фастфудом. Крім того, на конференції студентами-політологами було висунуто конструктивне невдоволення якістю викладання, зокрема, явищем *вікілогії* (викладання за Вікіпедією), чим зініційовано вимогу реформування кафедри політології. Загалом, дискусії «Києво-Болонської академії» проходили у режимі *work in progress*, виявляючи розриви та спонукаючи до спільного обговорення «що робити?».

1 Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1998, с. 21.
2 Маяцкий М. От Болоньи до Болоньи, или Тупиковый процесс // http://scepsis.ru/library/id_2688.html.
3 Гудима В. ОСВІТА НЕ НА ПРОДАЖ: студентські протести-2009 між прагматикою та утопією // <http://commons.com.ua/archives/8173>.

МАВЗОЛЕЙ ДЖЕЙМСА МЕЙСА

Олексій Радинський

У вересні цього року в галереях колишнього Центру сучасного мистецтва при НаУКМА було встановлено дивовижну інсталяцію. Навіть публіка, загартована показами радикального мистецтва в ЦСМ, могла бути шокована безапеляційністю авторів цього твору, що відтепер займає «ліве крило» галерейних приміщень. Інсталяцію виконано у техніці змішаних медіа: письмовий стіл, ваза з п'ятьма дерев'яними колосками, кілька свічок, книжкові полиці з дивною сумішшю марксистської літератури та антирадянської пропаганди. Увінчує цей набір фотографія історика Джеймса Мейса, котрий незворушно споглядає сумне видовище, що має назву меморіального кабінету його імені. Творцям цього кабінету навряд чи міг спастись на думку той очевидний факт, що будь-який предмет, розташований у приміщенні, яке протягом багатьох років формувало уявлення публіки про сучасне мистецтво, неодмінно буде прочитане як мистецький твір, незалежно від інтенції його авторів. Навряд чи автори цієї стихійної інсталяції думали про те, чи доречно намагатися увічнити пам'ять про американського історика в такий кічєвий спосіб, потойбіч доброго чи кепського смаку. І, мабуть, навряд чи новоспечених митців-інсталяторів цікавило, чи втішила б Джеймса Мейса звістка про те, що його меморіальний кабінет облаштовано в місці, де ще кілька місяців тому точилося активне мистецьке та інтелектуальне життя, тепер унеможливлене «меморіальним кабінетом», що цютливо прикриває варварське використання галерей в якості чергового книгосховища. Сьогодні це приміщення все більше нагадує місце відправлення релігійного культу, чії послідовники щиро вірять, що дух Мейса ночами приходить до свого кабінету, сідає за стіл, вмикає лампу, бере з полиці томик Маркса й заходитьсь міркувати, в якому ж із його постулатів було закладено неминучість геноциду ук-

раїнської нації. Не секрет, що анонімні автори меморіального кабінету Мейса, організованого Науковою бібліотекою НаУКМА, відверто розглядають галереї колишнього ЦСМ як «сакральний простір», з якого будь-якою ціною треба вигнати дух профанного сучасного мистецтва. Тим часом ці галереї настільки потужно позначені мистецьким контекстом, що кожна спроба клерикалізації чи комерціалізації цього простору неодмінно читатиметься як певного роду мистецький жест. Кожен такий жест – чи набуває він формату виставки, чи, радше, стихійного висловлювання – є втіленням певних процесів, що матеріалізуються в «білому кубі» галереї. Тож спробуймо проінтерпретувати «Кабінет Джеймса Мейса» як мистецький об'єкт, що репрезентує теперішню ситуацію Києво-Могилянської академії. Перша й найбільш очевидна обставина, про яку свідчить поява кабінету Мейса – це безупинна фетишизація історії, причому в її ідеологізованій версії, що супроводжується підкресленою огидою й зневагою до сучасності. Під час дискусій про майбутнє галерей Староакадемічного корпусу, що почалася після скандального вигнання ЦСМ, було озвучено пропозицію «відродити» в цих приміщеннях церковно-археологічний музей, що існував тут сто років тому. Цю пропозицію можна було б сприймати як поганий жарт, якби вона не виходила від директорки Наукової бібліотеки, що за сумісництвом є віце-президентом НаУКМА з інформаційного забезпечення. Очевидно, музей примар минулого – це саме те, чого найбільше потребує сучасний університет. Звісно ж, цьому музею не знайти кращого місця, ніж галереї, де донедавна виставлялося інновативне сучасне мистецтво. Друга обставина, яку унаочнює відкриття кабінету Мейса – це несподівана глибина консервативної прірви, в яку занурюється Києво-Могилянська академія. Ще кілька років тому питання про

ліквідацію Центру сучасного мистецтва при НаУКМА звучало як чудернацька ідея радикально налаштованих університетських клерикалів, відповідь на яку була простою: «Як можна уявити сучасний університет без центру сучасного мистецтва?» Необхідність збереження цієї інституції була очевидною не лише для спільноти її постійних відвідувачів, але й для адміністрації, що розуміла, якого удару по іміджу Академії завдасть вигнання ЦСМ. Наприкінці 2008 р. ініціатива зі збереження ЦСМ оформилася в окрему структуру – Центр візуальної культури, що був задуманий як ланка, що сполучила б мистецький та академічний контексти. Як виявилось, для адміністрації НаУКМА це був лише маневр, спрямований на зменшення репутаційного ризику в разі негайного вигнання ЦСМ. Всього лише за рік, коли увага масмедій до проблеми ЦСМу вичерпалася, цій інституції вказали на двері. Буквально наступного дня на ті самі двері вказали й Центру візуальної культури, втім, без особливого успіху. Нарешті, третій факт, чийм символічним втіленням є поява мавзолею Джеймса Мейса в галереї сучасного мистецтва – це абсурдна подрібненість й патологічна конфліктність середовищ, що два роки тому взяли на себе відповідальність за майбутнє галерейного приміщення. Лицемірні заклики до «об'єднання», «солідарності» та «революційної боротьби» лише маскують нездатність до справжньої солідаризації перед обличчям спільної небезпеки. Безперервні пошуки внутрішніх «ворогів», що унеможливають боротьбу з реальним суперником, призводять до ситуації «троцькістського пирога», коли фактичні однопумці поринають у фракційну боротьбу й практично знищують одне одного. Мавзолей Джеймса Мейса в Староакадемічному корпусі НаУКМА встановлено з прицілом на вічність. Але час плинний, і боротьба триває. Насувається реконструкція Староакадемічного корпусу, що дасть змогу поставити питання про те, кому належить цей простір: студентам, викладачам, дослідникам та митцям – чи клерикалам та виконавцям ідеологічних замовлень. Так чи інакше, ганебну інсталяцію, що порочить не лише пам'ять про Джеймса Мейса, але й ім'я Києво-Могилянської академії, має бути усунуто якнайшвидше.

ПОЛІТИКА КАМПУСУ: ДИСЦИПЛІНАРНА ТОПОГРАФІЯ

Катерина Рубан

Дисципліна колективного університетського тіла запроваджується через повсякденні побутові практики життя на кампусі. Норми поведінки в статутах і положеннях, що їх приписують етичним та психо-фізіологічним законам, здаються вічними і не порушними, як і «стандарти» та «цінності» самого університету. Історична генеалогія, навіть в масштабі кількох років, показує, наскільки змінні, орієнтовані на конкретні обставини постанови адміністрації університету. Вони перетворюють університет на ієрархічну бюрократизовану структуру, обмежений стінами навчально-виховний цех, куди студенти і викладачі приходять на роботу як наймані працівники, займаючи визначене їм місце-«ячейку» біля величезного конвеєра, створеного не ними і не для них. Це задає існування сучасного кампусу, атомізованого дисциплінованого тіла університету. Те, що відбувається в Києво-Могилянській академії, можна конкретно розписати під ці умовні формули, коли самоврядування та права студентів і викладачів перекриваються все новими формами обмежень та регулювань. Відповідно, відстоювання цих прав починається з конкретних вимог змінити політику заборон та норм поведінки на кампусі, яка ґрунтується на припи-

сах так званої корпоративної етики, що повністю суперечить вільному інтелектуальному розвитку університету. Університет існує у вигляді кампусу як громади студентів та викладачів, а також їхнього спільного простору. Кампус – це те, що робить університет університетом: не віртуальним он-лайн навчанням по імейлу, не школою з її нормативним вихованням, не робочим місцем. Відсутність цього спільного простору дії перетворює університет на місце, куди за графіком приходять лише на пари та до бібліотеки, залишаючись на корпоративні свята на зразок випускного чи дня факультету. Кампус – це змінна, нестійка форма громади сучасного університету, яка робить видимою його включеність в суспільне життя. Тут відбувається взаємодія викладача і студента, це постійний експериментальний модуль колективного знання, хоч і у формі усталеного механізму інституції. Але все-таки університет, в ідеалі, за своїм призначенням є контр-інституцією (Жак Дерріда), і відповідно, кампус як громада має втілювати цю настанову, дихотомію двох тіл університету: абстрактність інституції та живе, змінне середовище, наповнене конкретними студентами. Це не така собі глянцева кар-

тинка галявин і студентів, які радісно спілкуються, займаються спортом і читають книжки під деревами в престижних університетах Америки і Європи, де комерційні приватні чи державні університети (різниця між ними стає все менш помітною) пропагують ідеологію мультикультурної спільноти, якій забезпечені всі умови для розвитку. Образ кампусу з фотографій університетського рекламного буклету – це бренд університету, так звана ідентичність, в яку вкладаються гроші, щоб потім їх повернути. *Academic vil-lage*, як ще часто називають кампус у США, малює ідилічний райсад для інтелектуала. Етимологічно «кампус» з латини перекладається як «галявина», й сучасні університетські кампуси часто намагаються відповідати цьому визначенню. Природа, віддаленість від міста і його спокус, бібліотека і церква у псевдоренесансних чи псевдоготичних формах відсилають до елітного клубу, де навчають служінню нації її «еліту». Ідилічна природа досі створює образ кампусу як частини природного середовища, тоді як фактично це одна з форм захищеної огороженої спільноти, що особливо чітко видно на прикладі елітних заміських університетів. В текстах про

історію університетів та їхніх кампусів відчувається ностальгійна апологетика цього способу життя, майже сільського, але у глобалізованому світі високих технологій, що стає викликом із уже готовим позитивним результатом: створення мультикультурної спільноти з багатьма іноземними студентами та величезні капіталовкладення з боку корпорацій.

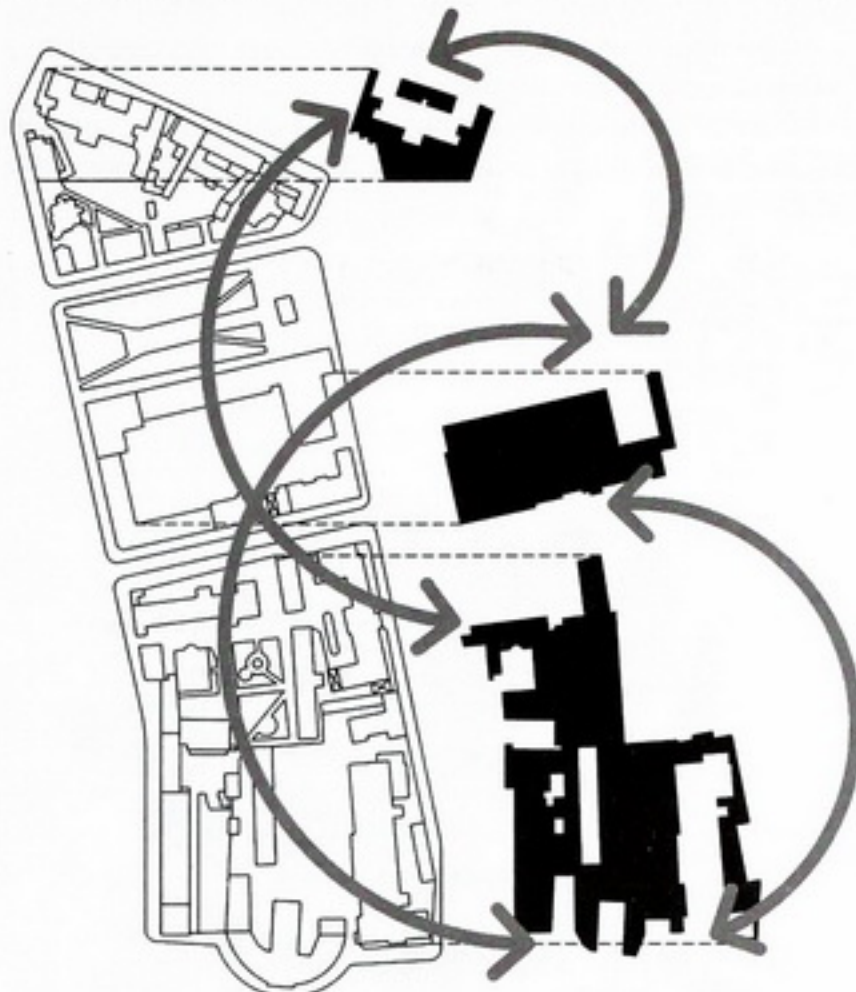
Але кампус, як і інші форми колективності, від фабрики до сім'ї – це не форма універсальної капіталістичної корпорації, як його здебільшого намагаються представити. Американські та європейські університети у XX ст. були також найважливішими місцями, де з'являлася альтернатива капіталістичному продукуванню знання та його експлуатації, саме на кампусі починалися суспільні зміни. Протистояння кампусу, страйк, окупація, бойкот одразу асоціюються з 1968 р., але насправді ця умовна дата має значно довший хронологічний і географічний розмах: боротьба за права жінок і чорношкірих, політична емансипація та секуляризація освіти. Оскільки університет є політичною формою репрезентації спільноти, де одразу стає очевидним витіснення певних категорій (малозабезпечених, жінок, чорношкірих), відповідно, кампус – це також і місце насильства: тут зіштовхуються закон та опір йому.

Тепер університети наголошують на своїй революційності, справжній політичній місії та адекватній репрезентації спільноти, але важко не помітити, що загальна форма елітного клубу поки що зберігається. Сучасний кампус просуває дві головні програми: екологічний сталий розвиток та громадське ангажування. Екологічна ідеологія, теперішній опіум для мас, як її називає Славоу Жижек, на кампусі набуває форми найдорожчих передових ідей найбільш свідомої частини суспільства, це спосіб продовжувати комфортне споживання з мінімальними обмеженнями як морально-етичний обов'язок кожного приналежного до спільноти. Отож, кондиціонери тепер працюють на сонячних батареях, а з кожної чашки кави цент віддається для бідних африканців, що дає відчуття громадської ангажованості. Час від часу студенти виступають з протестами, влаштовують бойкот певних виробників та корпорацій, щоб їхня продукція не купувалася на кампусах, коли вони починають шкідливе будівництво чи використовують чорну робочу силу. Зрозуміло, що потім корпорації в сусідніх містах таки будують свої шкідливі заводи, а подібні історії стали частиною міфології бунтівного незалежного кампусу. Попри всі скептичні глобальні висновки і прогнози, ці приклади свідчать про можливість політизації, створення колективного спротиву кампусу – про можливість неможливого. Сама по собі позиція приреченості будь-якого спротиву має дуже консервативний присмак, тоді як приклади минулорічних подій в університетах світу та й у Києво-Могилянській академії свідчать, що колективний протест можливий і його головна задача – продемонструвати альтернативу, можливість ламати правила і дисциплінарні режими.

Багато хто зі студентів і викладачів розглядає простір НаУКМА не як цілісність, а як набір адміністративних режимів, відмінних для студентів, викладачів, співробітників тощо. Тому сам університет не мислиться як кампус, натомість – як набір окремих будівель, куди пускають тільки студентів, викладачів та працівників та де вони використовують кімнати, столи і стільці, освітлення, опалення та інші мінімальні зручності. Попри постійні промови про «дух» НаУКМА, порожній перший плац контрастує з уявленнями про університет, куди студенти не тільки приходять на пари, а й навчаються в широкому сенсі слова. Бібліотека, галереї, кіноклуб, спортивні зали, публічні виступи та зустрічі, конференції та семінари – все це позиціонується Академією як «активний розвиток особистості». Проте простір університетського містечка перетворюється на замкнутий режимний об'єкт церковно-виховного характеру, який, радше, схожий на семінарію XIX ст., ніж

на сучасний університет. Будівництво церков та пам'ятників на території НаУКМА перетворює її на зону особливого порядку, що змінює формат існування університету та норми його корпоративної етики: від паління на плацу до заборони акцій через російську мову. Таким чином, Академія рухається в напрямку Московського державного університету, де викладачам не можна присісти на стіл та тримати на ньому пляшку води.

Режим існування студентів та викладачів в університеті передбачає їхню участь у справах, які стосуються не тільки формату самого навчального процесу, але і повсякдення кампусу, від будівництва житлової багатоповерхівки на другому плацу до зведення чергових храмів, плану розвитку університету та звіту про використання бюджету Академії. Бюрократизована система прийняття рішень, прописані інструкції та поняття-лакуни «стандартів» і «традицій» паралізують ініціативи, які не подобаються адміністрації. Студенти та викладачі стають постійними прохача-

Олександр Бурлака, Павло Величко, Політика кампусу, 2010

ми дозволів, щоб користуватися приміщеннями та устаткуванням університету, у якому їм відмовляють через формальності, посилаючись на охорону та потребу прибирання. При цьому вважається само собою зрозумілим, що заходи, які влаштовує адміністрація Академії, не включено в цю змінну логіку витрат. Система подань, щоб використати приміщення чи провести захід на плацу, з якою зіткнувся в т.ч. Центр візуальної культури, ускладнюється тим, що охоронці та прибиральниці працюють до 21 години. Від цього одразу варто відштовхуватися: чому університет зачинається так рано, тоді як навчання триває до 18, отож, інші заходи можуть починатися тільки з цього часу, коли закінчуються пари. Практика західних університетів – це доступ до приміщень університету до півночі чи хоча б 22 години без жодних додаткових узгоджень, тоді як багато бібліотек працюють взагалі цілодобово. Університет має бути якомога доступнішим простором, місцем роботи і відпочинку 7 днів на тиждень, коли студенти та викладачі можуть вільно скористатися бібліотекою, офісами чи іншими приміщеннями. Охорона, яка практично керує доступом до університету, також має недобру славу в НаУКМА, і не лише через патрулювання плацу, вимоги і накази,

постійну перевірку документів, а також і через скандальну бійку минулого року на прощальній вечірці ЦСМ. Неприйнятно не впускати в університет тих, хто тут не навчається і не викладає, оскільки як публічна форма знання він має бути відкритим для всіх, хто в цьому знанні зацікавлений. Академія має чітко визначити рамки повноважень і обов'язків охоронців, які полягають в тому, щоб охороняти, а не перевіряти документи.

Простір університету не лише закритий ззовні, але також перегороджений і розділений всередині: між першим плацом і галявиною перед Староакадемічним, далі паркан між сквером із сонячним годинником та проходом до другого плацу, а до магістеріуму взагалі залишився лише один вхід після того, як церква поруч звела паркани і захопила територію навколо. Замість вільного і зручного пересування нагромаджуються огорожі і перешкоди, які рішенням адміністрації дисциплінують і створюють окремі замкнуті простори з обмеженим доступом. Крім власної території, Академія також повинна відстоювати публічність і відкритість скверу біля лікарні та сонячного годинника, до якого часто закривають ворота, та вимагати від церков забрати огорожі, оскільки не треба забувати, що церква – це також публічний доступний простір, а не приватна власність.

На території кампусу потрібно переглянути і відмінити кілька постанов, які перетворили його з місця рекреації на порожню зону, патрульовану охороною. В інших університетах є спеціально обладнані місця для паління, які були і в Академії, а повна заборона паління диктується рішенням адміністрації, а не вимогами законодавства, що передбачає спеціально відведені для цього місця. Дисциплінарна політика поширилася навіть на такі прості права, як, наприклад, ходити та сидіти на траві. Нестача лавок теж не стільки фінансове питання, яким завжди можна все пояснити, так само як давно очевидна потреба зробити безкоштовний wi-fi по всій території обох плаців та в приміщеннях університету. Такі необхідні зручності, як кімнати для відпочинку чи кав'ярня, дають простір для спілкування, зараз фактично зведений до коридорів та плацу.

Але замість чітких реалістичних термінів таких малобюджетних нагальних проектів, адміністрація розписує плани реконструкцій соборів та інших історичних приміщень під чергові музеї. Проста відповідь про брак коштів, якою завжди послугуються в таких випадках, знову повертає до найголовнішого питання про оприлюднення та обговорення плану розвитку Академії, з бюджетом та конкретними рішеннями. Попередній «Начерк стратегічного плану розвитку НаУКМА» описує картину розквіту духовності, коли на території будуть реконструйовані та збудовані ще одна церква, музей та інші історичні будівлі, розшириться бібліотека та архів. Академія тут цілком наслідує київську владу з її планами реконструкції Конtrakтової площі: будівництво церков, пам'ятників і музеїв маркує публічний простір символами панівної ідеології, додаючи символічний капітал та прибуток тим, хто його буде, але не відповідає інтересам та потребам тих, для кого це нібито призначено. З одного боку – дисципліна простору, а з іншого – перетворення Академії на Бібліотеку-Архів-Музей – це все одне явище консерватизму адміністрації і бажання перетворити університет на гібрид національного університету XIX ст., де виховуються ефективні патріотичні державні службовці, та бізнес-корпорації, яка є прибутковою з економічної точки зору та готує фахівців для успішної кар'єри.

Такому формату Києво-Могилянської академії є спротив у вигляді вимог, які стосуються всього існування університету, його кампусу та активної включеності у справи міської громади. Вимоги, що висувуються – це програма колективної дії, яка показує альтернативу теперішньому стану справ як окремо в НаУКМА, так і в ширшому контексті, і її метою є зняття невідповідності ідеї університету вільного знання та її конкретного втілення в стінах Академії.

ють виділятися кошти з державного бюджету. Або нехай студенти зі стипендії скинуться.

Чи включений в програму реконструкції пам'ятник Петру Могили?

Так. Був проведений конкурс, на якому перемогли певні люди, і їхній проект увійшов до програми реконструкції Конtrakтової площі. Визначено місце для цього пам'ятника (перед першим корпусом. – ред.). По-перше, це місце не є територією Києво-Могилянської академії, по-друге, Петро Могила багато зробив для Могилянської академії, а пам'ятника йому чомусь нема.

Коли може бути реалізована реконструкція Конtrakтової?

Комплекс Гесте можна збудувати приблизно за два роки після того, як почнеться його фінансування. Навряд чи це станеться найближчим часом. Зараз маємо таку межу – 2012 р. Якщо почнуть будувати 2012 року, то до 2015 збудують.

Чому в проекті реконструкції йдеться про пропорції фасаду, а не, приміром, вироблення транспортної схеми?

Чому проводиться конкурс на один пам'ятник, але не проводиться конкурс на планування площі? Виглядає так, що проект реконструкції визначає умови проектування.

Ця площа зроблена за авторським задумом Вільяма Гесте. Який ще конкурс оголошувати на її забудову? Площа не має забудовуватись. На ній є лише одне вільне місце – незабудований фронт. Було багато пропозицій забудувати цей фронт чимось іншим – чотириповерховою «стекляшкою», наприклад, але вони не витримали критики. Проект, який зараз усіма схвалений, був, до речі, розроблений в 1975-76 роках, тобто це вже стара ідея. Навіщо оголошувати конкурс на забудову площі, якщо вже існує її задум? **Тобто архітектура за весь цей час ніяк не змінилася, і те, що було кращим тоді, автоматично є кращим тепер?**

Якби цей задум не почали втілювати, можна було б побудувати щось нове. Але ж зараз він частково втілений. Його можна або

ЗБУДУЄМО ТЕ, ЗА ЩО ЗАПЛАТЯТЬ

Розмова з головним архітектором проекту реконструкції Андріївського узвозу і Конtrakтової площі Юрієм Лосицьким. Питання ставили: Олександр Бурлака, Павло Величко (архітектори, «Група предметів»), Олексій Радинський, Інна Совсун, Назарій Совсун, Василь Черепанин (Центр візуальної культури НаУКМА), Конрад Пустола, Катажина Фідос (Krytyka Polityczna, Польща).

В чому полягає ідея реконструкції Конtrakтової площі?

Після подільської пожежі 1811 р. петербурзький архітектор Вільям Гесте, шотландець за походженням, запроектував нове регулярне планування Києво-Подолу. Тож коли ми кажемо, що будуюмо на Конtrakтовій комплекс Гесте, то це не зовсім так. Комплекс Гесте – це лише одна споруда, що завершує площу. Оскільки її так і не збудували, площа залишилась незавершеною, тому що контур її незамкнений. Власне, всі інші споруди, які є на Конtrakтовій, з невеликими відмінностями передбачені проектом Гесте. Після революції, коли до влади прийшли комуністи, Конtrakтова площа дуже змінилася. Знесли Петропавлівський собор, церкву Богородиці Пирогощі, фонтан Самсона. Таким чином, всі споруди, які репрезентували площу як центральну площу нижнього Подолу, були знищені. Площа була захаращена і втратила своє значення. На Конtrakтовій було розбито сквер, і вона перестала бути площею. Зараз, ідучи по Конtrakтовій, ми не розуміємо, що це площа – це просто якась територія. Ідея реконструкції Конtrakтової площі з'явилась у 1972-73 роках. Ця ідея поволі втілюється в життя: було відтворено церкву Богородиці Пирогощі, фонтан Самсона, встановлено пам'ятник Сагайдачному, заплановано пам'ятник Петру Могили. Крім того, треба відновити Богоявленський собор Братського монастиря. Правда, для цього треба знести пару корпусів

Києво-Могилянської академії. Ну, ви знаєте, що Києво-Могилянська академія – молода установа, тому що раніше це було Військово-морське політичне училище. Всі жартували, що в Києві немає моря, а вище морське училище є...

Чи знаєте Ви, що розташування діючої релігійної установи на території університету суперечить українському законодавству?

Ще давні римляни казали, що люди змінюють закони. Ви ж знаєте, що в нашій країні закони використовуються як винятки.

Чи університет отримає компенсацію в разі знесення корпусів?

Ми не пропонуємо цього в жодному проекті. Щось, напевно, отримає, я цим не розпоряджаюсь.

Чи є відновлення Богоявленського собору складовою реконструкції Конtrakтової площі?

Ні, не є. Відтворення культурної спадщини, знищеної або радянською владою, або війною – це державна справа, яку не можна оминати через якийсь там закон, і цьому не завадить ніяка Києво-Могилянська академія, що просто отримала споруди військово-морського училища.

Чи входить у Ваші плани реконструкція Староакадемічного корпусу Могилянки?

Ні. Це пам'ятка національного значення, і на її реставрацію ма-

довершити, або зіпсувати. Треба лишити щось від того, що було задумано колись. Ви знаєте, яку частку займає історична частина Києва відносно всієї його площі? Близько 3,5%. Хочеться щось нове збудувати – будь ласка, територія колосальна. Треба стриматись і збудувати комплекс так, як це пропонував Гесте. Тому що це не просто будівля, яка може бути будь-якою – це комплекс, який уже розпочато, і гармонічно завершити його може тільки те завершення, яке запропонував давно покійний автор...

Чи буде відбудовано так званий Козацький магістрат?

Все, що ми знаємо про магістрат – це його місце розташування за планом 1803 р., і тут показано, наскільки цей план не збігається з сучасним. Безперечно, цього замало, щоб якось достовірно відтворити споруду, яка була розібрана після 1811 р. Ми можемо судити про розташування колишнього магістрату з невеликим ступенем наближення – десь за пам'ятником Сковороді. Тим не менше, є думка, що магістрат необхідно відновлювати. Але багато хто проти цієї думки. Щоб говорити про відновлення магістрату, треба провести археологічні розкопки і знайти його фундаменти, які там, безперечно, є.

Оскільки ще не проведено системного археологічного дослідження Контрактової площі, як може існувати системний план її забудови?

ПАМ'ЯТНИК ДЛЯ МОГИЛЯНКИ

Інна Совсун

Трохи більше року тому з'явилась новина про те, що під час реконструкції Контрактової площі буде перенесено пам'ятник Сковороді. Автором новини-сенсації став голова Подільської районної адміністрації Євген Романенко, котрий заявив: Сковороді можна знайти краще місце, і взагалі Могилянці насправді потрібен пам'ятник засновнику університету – Петру Могилі, прямо перед першим корпусом. Новина збурила усю Академію. Студенти, викладачі, представники адміністрації – усі висловлювали готовність захищати Сковороду. Збори, розсилки новин, зустрічі, спільні наради і зрештою – акція «Вільний простір» на День Академії 15 жовтня 2009 року. Власне, ще під час підготовки акції і Романенко, і вся Подільська адміністрація вже заперечили цю «чутку». Виявилось, що голова району просто обмовився і насправді мав на увазі зовсім інше. Як показав подальший розвиток подій, дійсно, ставки були значно вищими, ніж просто пам'ятник.

Важко оцінити, чи заява про знесення пам'ятника Сковороді була навмисною провокацією, покликаною відволікти увагу громади від дійсних планів реконструкції Контрактової площі, чи правда – обмовка за Фрейдом. Проте ця заява спрацювала досить чітко, за схемою «доктрини шоку», описаною Наомі Кляйн. Шок від новини про перенесення пам'ятника був настільки великим, що саме тільки заперечення «чутки» повністю відкрило шлях до розвитку планів інших трансформацій, за якими громадськість вже особливо і не стежила, самовдоволено переконана, що врятувала пам'ятник Сковороді.

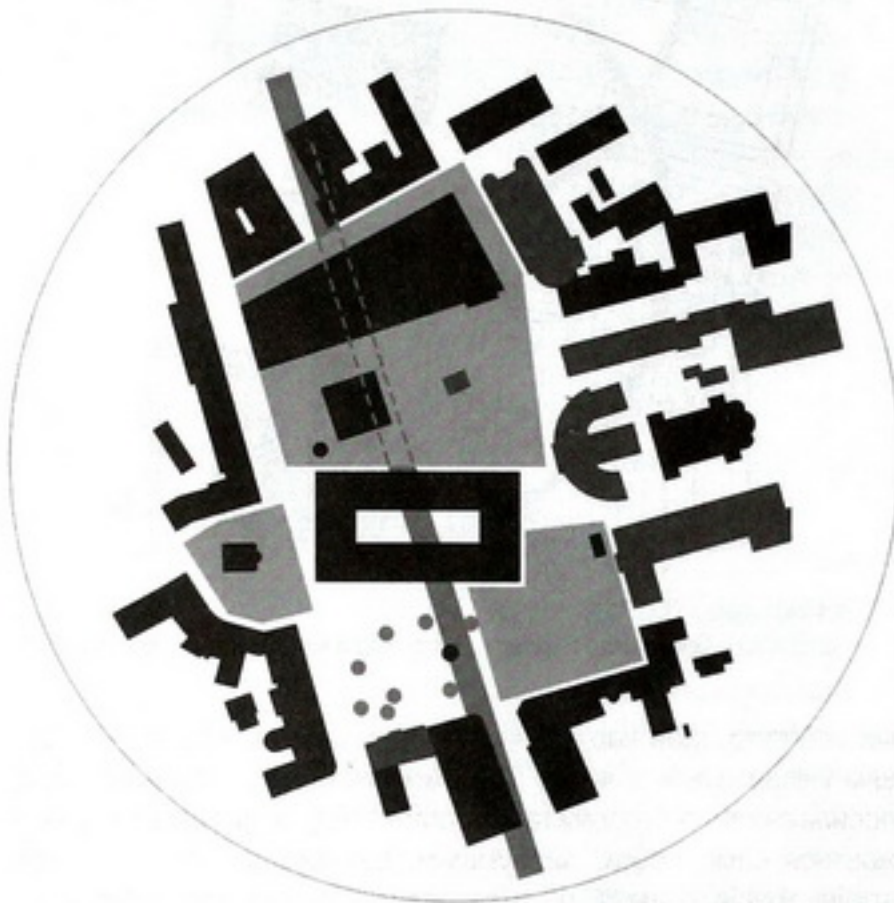
А стежити було за чим. Чого тільки варта друга частина новини, на яку спочатку ніхто не звернув увагу, – про встановлення пам'ятника Петру Могилі перед першим корпусом. Можна довго сперечатися про естетичну оцінку пам'ятника або про те, які мотиви змушують керівництво міста замість пам'ятника філософу Сковороді нав'язувати пам'ятник політику і адміністратору Могилі. Проте все виявляється значно простішим: авторами пропонуваного пам'ятника є скульптор Анатолій Куц і архітектор Юрій Тиж. Якщо ці прізвища нічого не кажуть пересічному студенту чи викладачеві Академії, то їхні роботи точно усім відомі – монумент Незалежності «Україна-Оранта» та решта пам'ятників на Майдані Незалежності належать авторству саме цих митців. Як зв'язки в міській адміністрації треба було мати, щоб фактично отримати монополію на «художнє оформлення» Майдану – можна тільки здогадуватись. Тому й не дивно, що саме ці митці виграла оголошений Кабміном національний конкурс на пам'ятник Могилі. Дивує інше – що сама Києво-Могилянська академія нічого не знала про оголошений конкурс. При тому, що йдеться про пам'ятник одному із засновників Академії, який до того ж має бути розташований безпосередньо перед першим корпусом НаУКМА. Фактично, Могилянці згори спустили цей пам'ятник, замість нас вирішивши, що нам потрібно, ще й на публіку використавши аргумент про інтереси Академії.

Хоча, звісно, політика висловлювання чужих інтересів є звичною практикою: говорити замість тих, чий інтерес представляють, не реагуючи на кволі вигуки тих, хто сміє щось сказати проти. Це дозволяє модифікувати ці самі інтереси на догоду владі і капіталу, прикриваючись благими цілями. У політиці простору це чи не найбільш очевидно. Проте механізм «формування інтересів» стосовно інших проблем є таким же. Чи не те саме робить міністерство, визначаючи, що в інтересах викладачів перейти на кредитно-модульну систему? У переважній більшості такі «інтереси» спускаються по виконавчій вертикалі вниз та інтеріоризуються, не зустрічаючи жодного спротиву.

Але у випадку з пам'ятником Петру Могилі схема не спрацювала як зазвичай. Адміністрація Академії у співпраці з викладачами, студентами та аспірантами публічно виступила проти пам'ятника у форматі відкритого листа до міської влади, в якому висловлювався протест проти його встановлення. Щоправда, система

Площа не буде забудована. На площі вже нічого і ніколи не буде. Мова йде про забудову лише однієї її частини, і перед цією забудовою, безперечно, будуть проведені археологічні дослідження. Контрактова площа – це історичний центр, створений за єдиним архітектурним задумом. Я хотів би поговорити про її функцію. Хтось сказав: якщо всі ці генделики є на площі, значить, це комусь потрібно. Так, безперечно. Функцією керують гроші, фінанси, якісь економічні інтереси. Візьмімо, наприклад, Гостинний двір. Кожна арка його галереї була колись окремим торговим місцем. Наприкінці 1970-х київський міськвиконком замовив проект реставрації Гостинного двору на історичній основі. Там мали бути заклади харчування, обслуговування і торгівлі, і міськвиконком був неспроможний за це тоді заплатити. Тодішній начальник Держбуду сказав, що збудує цю пам'ятку, але розташує там заклади Держбуду: корпорація «Укрреставрація», Інститут УНДІпроектреставрація і архітектурна бібліотека. Коли вони знайдуть собі інше місце, в Гостинному дворі також треба буде відродити торгівлю, бо центральна частина торгової площі завжди була зайнята торгівлею.

А якщо в майбутньому комплекс Гесте випадково стане вищим на один чи кілька поверхів, чи будете Ви підтримувати цей проект?

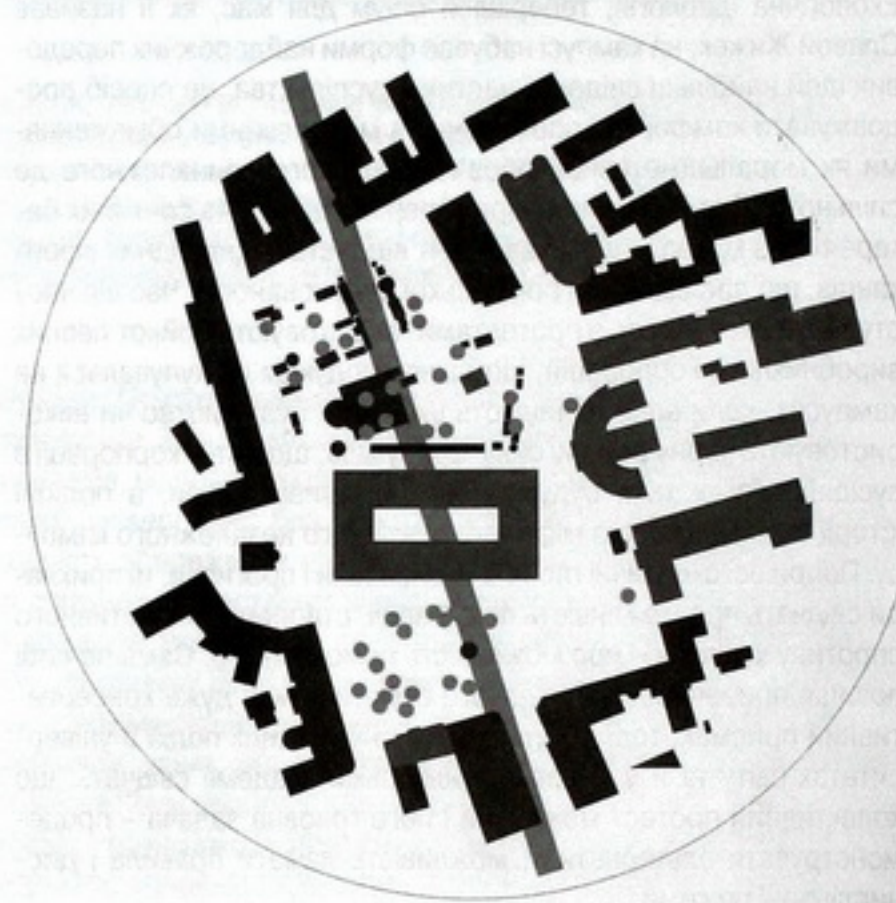
Цей проект є пам'ятником своєї доби, і його треба робити саме так, без жодних змін. Всередині зміни можливі, а назовні все має бути так, як запланував Гесте. Важлива не функція, а те, як потім виглядатиме площа. До речі, проміжні галереї комплексу Гесте – це також магазини. Загалом, стосовно комплексу Гесте, то ми маємо три ймовірні функції. В початковій концепції їх передбачалося дві – або готель, або суспільний центр. Але управління культури Києва написало листа, що там конче має бути розташований музей історії Києва, зараз позбавлений приміщення.

Який із цих варіантів є найімовірнішим?

Цього не знає сам Господь. Якщо місто знайде гроші, то там буде музей історії Києва. Якщо потрібно буде шукати спонсора, то це буде суспільний центр або готель, бо зараз мода будувати готелі. Але я наголошую, що головне – форма. Поки побудуємо комплекс Гесте, може знайтись якась інша функція.

Чи розташування в комплексі Гесте готелю, який, імовірно, буде дуже дорогим, відповідає інтересам міста?

Думаю, ні, але таке завдання поставлене, бо готель, який буде мати високі ціни, буде профінансований, а от музей історії Києва – невідомо. Згідно з визначенням Всесвітньої організації торгівлі, архітектура належить до сфери послуг. Будемо будувати те, що нам замовлять, за що заплатять.

Олександр Бурлака, Микита Кадан, Контрактова 2010 – 2012

не відреагувала на заяву, чого варто було чекати. Під час нарад в районній адміністрації, на яких обговорювався проект реконструкції Контрактової, питання пам'ятника було єдиним, що цікавило очільника міської служби охорони культурної спадщини Руслана Кухаренка (наразі заарештованого). Він неодноразово наголошував на необхідності внести до кошторису гроші на пам'ятник – 10 млн. грн. Головний архітектор проекту реконструкції Контрактової площі Юрій Лосицький оцінив саму вартість робіт у 3 млн., хоча незалежні експерти-скульптори говорять про не більше, ніж 50 тис. грн. Звісно, зважаючи на ціну питання, не можна було сподіватись, що вистачить тільки одного листа, щоб зупинити вже запущений механізм.

У грудні 2009 р. містобудівна рада схвалила концепцію реставрації і ремонту забудови, реконструкції інженерних мереж та впорядкування території Контрактової площі й Андріївського узвозу. Наразі розробляється детальний архітектурний план реконструкції, згідно з яким на Контрактовій площі, крім ремонту фасаду будівель, планується:

- зведення магістрату у сквері за пам'ятником Сковороді, що згорів під час пожежі;
- «добудува» поблизу метро «комплексу Гесте» за ескізами головного архітектора Києва Вільяма Гесте, розробленими у 1815 р.;
- встановити пам'ятник Петру Могилі перед першим корпусом НаУКМА.

Також розглядається можливість будівництва підземного археологічного музею під Контрактовою площею та «відновлення» Богоявленського собору на території першого академічного містечка Академії. За попередніми даними, вартість реконструкції і нового будівництва становитиме 1 млрд. 836,7 млн. грн. В обґрунтуванні рішень щодо реконструкції Контрактової загальним мотивом виступає важливість відбудови історичної забудови. При цьому жодного разу не згадується про роль Контрактової площі як публічного простору та місця соціалізації.

Залишається питання, чи могла б Академія зробити більше і яким чином. По всьому Києву містяни протестують проти антигромадських і протиправних рішень щодо забудови скверів, дитячих майданчиків чи історичного центру, проти руйнації залишків публічного простору у місті. Пишуть листи, їдуть до судів і виходять на вулиці. З трирічного досвіду участі в діяльності громадської ініціативи «Збережи старий Київ» можу з точністю ска-

зати, що результат у цій боротьбі настає тільки після залучення третього елемента – виходу на вулиці. Тільки тоді влада може злякатись і відступити. Жодного успіху в перемозі городян над протиправними рішеннями щодо забудов у Києві без вуличних протестів не було.

Чи це можливий шлях для Академії? Зрештою, вуличні протести викладачів і студентів проти тих чи інших рішень влади є нормою в Європі та США, на які наполегливо рівняється Академія. Проте є суттєва різниця, і не стільки у відмінності політичних режимів. Ключовим тут є зовсім різне бачення ролі університету. Українське суспільство не бачить прямої цінності в університеті – цінністю визнається історія чи релігія, а університет сприймається дуже механістично, як надавач диплому, котрий відкриває який-не-який шлях до подальшої кар'єри. Сама Академія на офіційному сайті визначає своїм головним завданням «сприяти самореалізації спудеїв, викладачів, працівників НаУКМА та творенню високоосвіченої, національно свідомої особистості, здатної незалежно мислити і діяти згідно з принципами добра й справедливості». Критична оцінка суспільної дійсності повністю випадає з такого бачення.

Разом з тим, усвідомивши спільний інтерес щонайменше у питаннях облаштування простору довкола Академії, ми можемо запропонувати свою критичну оцінку запланованим змінам. Культурологи можуть оцінити естетичну цінність пам'ятника Могилі, економісти – доцільність витрачання таких коштів, політологи – механізми прийняття рішень, юристи – правомірність цих рішень, соціологи – суспільний запит щодо пропонованих змін, екологи – наслідки знищення скверу довкола пам'ятника Сковороді, філософи та історики можуть обґрунтувати заперечення тотальної псевдоісторизації містобудівної політики. Такий розподіл можливих ролей безумовно є дуже умовним, проте він демонструє потенціал Академії як інституції, що може пропонувати і відстоювати інше бачення суспільних процесів, будучи готовою, що самих лише заяв і листів буде мало. Влада не звикла реагувати, доки її не притиснуть максимальною публічністю та акціями протесту. Але задля такої ефективної боротьби проти нав'язуваних згори рішень необхідна максимальна солідаризація студентів, аспірантів, викладачів та адміністрації, базована на принципах взаємоповаги та готовності дослухатись один до одного. Тільки діючи таким чином, можна відстоювати власні інтереси як у питаннях розвитку Контрактової площі, так і в інших проблемах, з якими стикається Академія у взаємодії з владою.